

A SZLAVÓN TÖLGY HELYE A HAZAI KOCSÁNYOS TÖLGYES ERDŐTÁRSULÁSOKBÁN

DR. MAJER ANTAL

„Rezervációkat kell létesítenünk a világhírű szlavóniai tölgy és kőris erdőállományokból, ... Vrbanje közelében elterülő azon tölgyesekből, melyeknek párja Európában nem található.”

Kaán Károly (1909)

Éppen 75 évvel ezelőtt hangzott el a magyar erdőszet kiemelkedő alakjának fenti felhívása. Ha Szlavóniában nem is, de hazánk területén sikerült olyan „szlavón tölgy” állományokat találni és magtermelő állományként fenntartani, amely kiváló alapja a tölgytermesztésnek.

A nemes tölgyek ma is jelentős területhányadát borítják erdeinknek: 23⁰/₀. Ennek ellenére a tölgyekkel kapcsolatban mégis azt kell hangsúlyoznunk, hogy tenyészterületük majdnem átfogja a mai erdők teljes termőhelyét. Csak a kocsányos tölgy három erdőövben alkot jelentős ökoszisztémát:

- a síksági erdős sztyepp,
- a dombvidéki zárt tölgyesek,
- valamint az előhegységi gyertyános-tölgyesek övezetében.

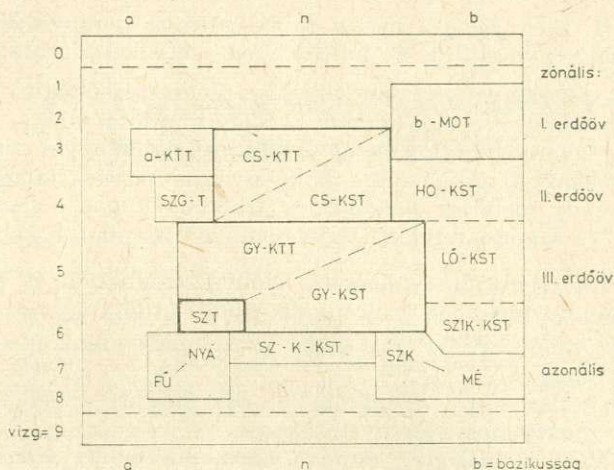
A kocsányos tölgy az állományalkotó fajok csoportjába tartozik. Ezeknek sajátossága, hogy szorosan és tartósan kötődnek az adott termőhelyükhöz. Nagy makkot teremnek, természetes úton újulnak. Több mint 10 ezer évvel ezelőtt, a jégkorszak után hamarosan elfoglalták helyüket, tehát a helyi adottságokhoz alkalmazkodott, szaporodási közösségeket, helyi populációkat alakítottak ki; tölgyünk tehát tipikus szimpatrikus faj. A helyi adottságokat tükröző populációit ökológiai típusoknak, röviden *ökotípusoknak*, vagy rasszoknak nevezzük. Az eddigi véleménnyel ellentétben a kocsányos tölgynek tehát nem lehet tágabb, földrajzilag jól elhatárolható, izolált alfaja, azaz szubspeciesze, csak kisebb növényrendszertani egységeit ismerhetjük el.

A szlavón tölgy jelentősége, elkülönítése elsősorban fatermesztés szempontjából fontos; kiváló egyenes törzsalakkal rendelkezik, vékony, rövid, felfelé álló ága, kisebb koronája van, amelynek eredménye, hogy az évgyűrűi keskenyek. A kocsányos tölgy alapfajnál zártabb, árnyasabb erdőt alkot, s így kérge is általában vékonyabb, szinte dörzsölhető, mint a kocsánytalan tölgyé.

A magyar területre Szlavóniából hozott makkból véletlenül szelektált „fajta”. Tulajdonságai örökletesek. Morfológiai bélyegei változatosak, akár a levelét, akár a virágát, vagy a termését figyeljük meg; botanikai ismerveit még nem fedtük fel. Továbbtenyésztését, mint a kocsányos tölgy nemesített gazdasági fajtáját biztosítani kell azáltal is, hogy mielőbb el kell nyerve az Országos Fajtaelismertetési Bizottság fajtaelismertetését.

Több, mint egy évszázadon át sokan, az utolsó évtizedben még többen, az Erdőműveléstan Tanszák oktatói, kutatói, s jómagam is többször foglalkoztunk a szlavón tölgy botanikai és genetikai jellemzőivel. Ezáltal a modern növényföldrajz növénytársulástani ismereteit, összefoglalóan az ökoszisztéma

1. ábra. A szlavón tölgy elhelyezkedése az ökoszisztémavázban, a hazai kocsányos tölgyes erdőtársulásokban. 0—9 a vízgazdálkodási folyamat emelkedő nedvességét jelzi (1. igen száraztól a 8. vizesig); a = acidofil, b = bazifil, n = neutrofil; a talaj bázikusságának jelzése; erdőtársulások rövidítése a szövegből értelmezhető

szemléletét hívom segítségül, hogy a szlavón tölgy ökológiai és erdőművelési adottságait meghatározzam.

Az áttekintés végett két vázlatot közlök. Az 1. ábrában a kocsányos tölgy hazai erdőtársulásait illeszttem ökológiai vázba. A 2. ábrán ugyanebbe a vázba helyezem a kocsányos tölgyet, illetve a szlavón tölgyet, majd az ökológiai igényük szerint az elegyfajajokat.

Magyarországon a kocsányos tölgy három erdőöv klímazonális erdőtársulásában fő fajaj.

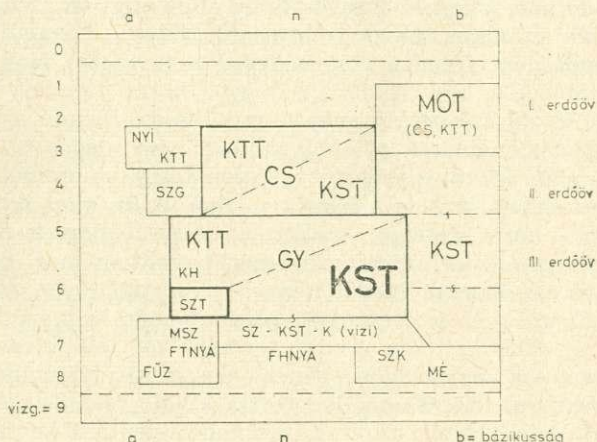
1. Erdős sztyepp—kocsányos tölgyes övben, alföldjeink lapályain csak töredékként maradtak kocsányos tölgy zónális társulások:

- homokpusztai kocsányos tölgyes, a gyöngyvirágos tölgyes és a
- tatárjuharos lőszötölgyes.

Különleges vízellátási okokra visszavezethető azonális, újabban intrazonális erdőtársulások a következők:

- sziki kocsányos tölgyes,
- szil—kőris—tölgy keményfás ártéri erdő,
- nyár—fűz puhafás ligeterdő, s végül
- ez utóbbinak nedvesebb vízgazdálkodással rendelkező változatai, a szlavón kőrises; esetenként mézgás-égeres liget- és láp-erdőtársulások.

2. ábra. A kocsányos tölgy, kiemelten a szlavón tölgy, valamint az elegyfajajok elhelyezése az ökológiai vázban. (0—9 és a, n, b értelmezése az 1. ábra szerint). A fajajok nevét a szabvány szerint rövidítettük. A betűnagyság a fajaj jelentőségének és területi előfordulásának mértékét jelzi

II. *Zárt tölgyes övben* többé-kevésbé dombvidékeinken három tölgyes társulást különítünk el, amelyekben esetenként uralkodó a kocsányos tölgy:

- cseres-kocsánytalan tölgyes, illetve pseudoglei talajon, változó vízellátás mellett a cseres-kocsányos tölgyes erdőtársulás;
- savanyú talajon *acidofil*-kocsánytalan tölgyes, nyugaton szelídgesztenyével;
- bázisokban gazdag, többé-kevésbé meszes talajon a *bazifil*-tölgyest találjuk, melynek jellemző és uralkodó tölgye a molyhostölgy, valamint a cser és a kocsánytalan tölgy; homokon azonban a kocsányos tölgy.

III. *Gyertyános-tölgyesek* előhegységeinkben és Délnyugat-Dunántúlon már a dombvidékeken is uralkodó zónális erdőtársulások;

- többé-kevésbé kialakult barna erdőtalajokon a gyertyános-kocsánytalan tölgyes,
- hajlatokon és domblábakon összemosott, öntés- és lejtőhordalék talajokon a gyertyános-kocsányos tölgyes.

Mind a második, mind a harmadik övben *intrazonális* erdőtársulás az ártéri erdőt helyettesítő *patakmenti* erdei asszociáció, amilyen a gyertyános-égeres, a kőrises és égeres ligeterdő.

A kocsányos tölgyet és kísérő fafajait is elhelyezhetem az 1. ábra ökológiai vázába. A betűk nagyságával az adott faj kiterjedését és jelentőségét is ábrázolni kívánom.

A szlavón tölgy helye mindkét ábra szerint tehát gyertyános-kocsányos tölgyes és gyertyános-kocsánytalan tölgyes határára, egy átmeneti társulásba esik, termőhelye tehát valamivel szárazabb és savanyúbb. Többször töltöttem hosszabb-rövidebb időt Szlavóniában és mindig kerestem a szlavón tölgyet. Megjegyzem, hogy ezt a kiváló kocsányos tölgy rasszot odaát nem ismerik és nem is tudják elkülöníteni. 1974-ben Vinkovcába, a szlavóniai erdőgazdálkodás 100 éves jubileumának tudományos ülésére azért hívtak meg, hogy ismeressem a szlavón tölgyet. Szlavóniában több helyen láthatók kiváló törzsalakú tölgyegyedek, kisebb csoportok, de olyan elkülönítetten, erdőrésztetre terjedő állományok, mint az hazánkban kialakult, nem található.

Szerencsés véletlennek köszönhető, hogy a délről szerzett makk időnként olyan fákról származott, amelyek kiváló egyenes törzsűek, felfelé álló, vékony ágakkal és sima kéreggel is rendelkeznek. A kisebb korona miatt a vastagodás lassú; keskeny az évgűrű és így homogénebb a fa szövete. Nemcsak későn fakadó, de helyenként korán fakadó populációit is fellelhetjük. Bőven találunk olyan kocsányos tölgy állományt is, ahol szálanként tűnnek fel kiváló tulajdonságú szlavón tölgyeszerű törzsek. Általában azonban a késői lombfakadás és virágzás volt kedvező a tavasszal fagyos termőhelyen. Ugyanakkor előfordult, bár ritkábban, hogy a korán fakadók és virágzók teremtek jól.

Részünkről lényeges, hogy a későn fakadó szlavón tölgy jól elkülöníthető, mert az nemcsak a lapályokon, hanem magasabb tengerszint feletti régiókban is sikerrel telepíthető. A szlavón tölgy valamivel magasabb tengerszint feletti fekvésben, erdőtalajféleségen alakult ki, ahol nincs tartós elöntés. Néhol már ott, ahol a gyertyán mellett a kislevelű hárs is megjelenik, pl. a lipovjáni erdőkben. Talán mint érdekességet említem meg, hogy a szlavón kőris az előzővel szemben mélyebb, nedvesebb termőhelyen alkot erdő-társulást, ott, ahol a szilvéknek és a kocsányos tölgynek már kedvezőtlen a túlzott vízellátás..

A szlavón tölgy eredeti termőhelyét feltételezve érthetjük csak meg, hogy nemcsak a síkságon, hanem domb- és hegyvidékeinken is viszonylag eredménnyel telepíthető; megtartja kiváló törzsalakját, kevésbé károsodik a fagytól, a fagyléctől, mint az ugyanoda telepített kocsányos tölgy.